

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

УДК 37.015.311

Тетяна Воробйова

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КОМПОНЕНТІВ КРЕАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Для сьогоденного суспільства характерним є процес модернізації. Інноваційний етап розвитку людства вимагає формування креативної людини, готової до життєдіяльності в умовах соціальних змін, яка була б здатна вільно, творчо мислити та самостійно генерувати і втілювати нові ідеї та технології. Нові ціннісні орієнтири в освіті передбачають розвиток потенційних можливостей кожного учня, створення умов для його інтелектуально-творчого розвитку. Реформування освіти супроводжується комплексом перетворень. Пошук нової концепції освіти, яка б відтворювала зміни в суспільстві, орієнтацію на самоактуалізацію особистості, насамперед пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу.

Підвищення якості сьогоденної освіти є одним з найважливіших її завдань. При компетентнісному підході до освіти задовільняється потреба опанування не окремими знаннями, уміннями та навичками, а здатністю використовувати їх в різноманітних ситуаціях, досягаючи при цьому високого рівня особистісного розвитку. Відповідно, мета освіти співвідноситься з формуванням у молоді ключових компетентностей, які вона має засвоїти. Перелік ключових компетенцій був визначений Радою Європи на симпозіумі на тему «Ключові компетенції для Європи». Аналіз документів симпозіуму свідчить про те, що усі вони мають креативну спрямованість [12].

Креативність, тобто здатність до творчості, як одна з базових якостей особистості, розвиток творчих здібностей дітей, а також творча діяльність як основа прогресивного руху людства почали активно вивчатись після публікацій робіт Дж. Гілфорда. Вчений виділив ковергентне (спрямоване на одноваріантне вирішення проблеми) мислення та дивергентне, яке допускає варіативні шляхи вирішення проблеми. Творчість, творчі здібності, творча діяльність стали надзвичайно актуальним предметом аналізу багатьох вчених, як вітчизняних (С. О. Сисоєва, С. Гончаренко, В. Моляко, О. Савченко, М. Холодна, І. Волощук, О. Савенко та інші), так і зарубіжних (Дж. Гілфорд, Ч. Спірмен, Е. Торранс, А. Крафт, Р. Стернберг, В. Вільямс, А. В. Хуторський, Я. Пономарьов, Кесслер та інші).

Поряд з поняттям «компетентність» вчені користуються поняттям «компетенція». Незважаючи на те, що проблема розмежування або ототожнення понять «компетентність» та «компетенція» вже протягом декількох років знаходить своє відображення в працях як українських

(Н. М. Бібік, О. В. Оварчук, С. А. Раков, О. Я. Савченко, О. М. Ніколаєв та ін.), так і зарубіжних (В. Н. Бондаревська, В. Н. Введенський, І. А. Зимня, Н. В. Кузьміна, А. В. Хуторской) науковців, вона не втрачає своєї актуальності та потребує термінологічного уточнення, диференційованого підходу до вивчення структури та компонентів креативності.

Отже, виходячи з суспільного замовлення на підготовку спеціалістів, які володіють креативною компетентністю, **метою** нашого дослідження є розкриття змісту поняття креативної компетенції її структурно-компонентний аналіз.

Осмилення категорії «креативна компетенція» в дослідженні здійснювалось нами шляхом аналізу понять «креативність» та «компетенція».

Становлення творчої особистості, розвиток творчого мислення, умови для творчої реалізації особистості завжди займали чільне місце у педагогічній теорії і практиці. Вчені погоджуються з тим, що здатність до творчості властива кожній людині та реалізується різною мірою в різних умовах. За допомогою цілеспрямованих заходів її (творчість) можна стимулювати та розвивати.

Творчість переплітається з такими проблемами, як мислення, свідомість, пізнання, критика, практика, соціальний ідеал. Беззаперечним є тісний зв'язок виховання творчої особистості з провідними тенденціями, які, спираючись на творчий потенціал людської особистості, визначають прогресивний розвиток людства та впливають на його подальше становлення [4]. Особливо актуальною на сьогодні є потреба в розвитку творчого потенціалу кожної людини, нації, суспільства в цілому. Сучасні умови розвитку суспільства надають особливого звучання здатності людини до творчості та формуванню її творчих здібностей.

Під поняттям творчості в початковій школі ми, услід за О. Жигайло, розуміємо не створення духовних цінностей, не кінцевий результат, а сам процес, а також здатність до перевтілення чужих думок і почуттів у свої власні. Це означає, що творчістю повинна бути майже вся діяльність учня. Творча діяльність особистості визначається специфічною здібністю – креативністю.

Як і будь-яку позитивну властивість, креативність важливо формувати якомога раніше. Молодший шкільний вік – це вік, коли спонтанна креативність дошкільного віку поєднується з абстрактним мисленням, логічністю та інтелектом, який швидко зростає. Цей вік характеризується появою можливості самостійної постановки цілей, мотивування себе, пошуку способів дій та контролю результатів. Але, нажаль, наукові спостереження показують, що значна частина учнів під час навчальної діяльності перетворюються на пасивних виконавців завдань. Вивчення умов розвитку та критеріїв креативного потенціалу дітей є запорукою збереження творчої тенденції дошкільного віку та підсилення її у молодшому шкільному віці.

Вченими проведена велика робота по дослідженню творчості,

творчого та креативного мислення, розвитку творчого потенціалу людини, але єдиної точки зору щодо розуміння природи креативності, особливостей її прояву, її структури та механізмів досі не існує. В більшості структурах креативності, представлених різними вченими, не визначається базовий компонент, що робить неможливим визначення основи креативності, без якої вона не може реалізуватися.

Д. Богоявленська, вивчаючи креативність як системне, комплексне явище, визначила креативність як здатність до прояву вищого рівня виконання будь-якої діяльності, її перетворення та розвитку. Вчена акцентує увагу на значущості креативних здібностей [2].

Виділяючи в структурі креативності сім взаємопов'язаних компонентів (креативні здібності, креативну мотивацію, креативну спрямованість, креативну установку, креативно-вольовий акт, креативну активність та рівень креативних домагань), Л. Пузеп стверджує, що ядро креативності складають креативні здібності. Володіючи креативними здібностями, людина може самостійно знаходити шляхи нестандартного вирішення проблем [9].

Аналізуючи розкриті різними авторами структурні компоненти особистості, Антонішина В. Л. робить висновок, що креативність – «...це цілісне системне утворення, яке представляє собою сукупність взаємопов'язаних структурних компонентів (креативних здібностей, креативної мотивації, креативної спрямованості, креативної установки, креативної активності, рівня креативних домагань, тощо), що визначає творчий характер діяльності людини, виявляється та розвивається у процесі цієї діяльності...» [1].

Деякі науковці, зокрема А. В. Хуторской, окреслюють поняття «компетенція» з позицій освіти як «...готовність учня використовувати засвоєні знання, вміння і навички, а також способи діяльності в житті для вирішення практичних і теоретичних завдань. ...здатність до здійснення практичних діяльностей, що вимагають наявності понятійної системи і, отже, розуміння, відповідного типу мислення, що дозволяє оперативно вирішувати виникаючі проблеми і завдання» [11]. Вчений пропонує ще й інше визначення: «...компетенція – це загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які набуто завдяки навчанню» [11]. Компетенція – не лише індивідуальна особливість, а також спільна якість, стандартизована для багатьох особистостей, що розглядається як загальна норма. Компетенція також включає в себе коло об'єктів, стосовно яких вона задається. На підставі усього зазначеного вище А. В. Хуторской пропонує такий зміст понять «компетенція» та «компетентність»: «...компетенція – відчужена, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, а компетентність – це володіння учнем відповідною компетенцією, що влючає його особистісне ставлення до неї і предмета діяльності, або, іншими словами, особистісна якість (сукупність якостей) учня, яка вже відбулась, та мінімальний досвід діяльності в

заданій сфері» [10].

Аналізуючи поняття компетенцій в контексті освіти, багато науковців використовують поняття «освітня компетенція». Освітня компетенція – вимога до освітньої підготовки, яка проявляється у сукупності взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, які необхідні для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності. Згідно з поділом змісту освіти на загальний (метапредметний), міжпредметний і предметний, пропонується трирівнева ієрархія компетенцій:

- ключові компетенції – належать до загального змісту освіти;
- загальнопредметні компетенції – відносяться до певного кола навчальних предметів і освітніх областей;
- предметні компетенції – часкові по відношенню до двох попередніх рівнів компетенції, мають конкретний опис і можливість формування в межах навчальних предметів.

І. А. Зимняя [5] вказує, що, зазвичай, термін «компетентність» використовується в тих же значеннях, а для більшості зарубіжних дослідників взагалі характерна позиція нерозмежовування понять «компетенція/компетентність».

Важливим для нашого дослідження є положення О. Пометун про те, що складовими структури компетентності школяра є три складові: знаннева (когнітивна), емоційно-ціннісна, діяльнісна [8].

Досліджуючи креативну компетенцію, ми дотримуємось позицій С. А. Ракова, який у своїй монографії «Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ» визначає компетенцію як еталон досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності, а поняття «компетентність» розуміється як рівень досягнення особистістю вказаних компетенцій [10].

На основі креативних здібностей у особистостей формується креативна компетенція. *Креативна компетенція* є готовністю людини до прояву креативних здібностей, входження в творчу діяльність. Визначаючи творчий характер діяльності людини, *креативна компетентність* є умовою прояву її креативних здібностей. На нашу думку, визначаючи креативну компетентність, слід брати до уваги наступні три аспекти:

1) готовність людини до творчості в умовах багатомірності сучасної культури;

2) рівень оволодіння специфічними «мовами» різних видів творчої діяльності, які дозволяють йому дешифрувати інформацію з різних галузей і перекласти її на «мову» своєї творчості;

3) ступінь опанування особистістю системою навичок та вмінь, від яких залежить здатність здійснити задумані ідеї.

Для нашого дослідження важливим є визначення креативної компетенції, запропоноване І. Є. Бряковою. Вона вважає, що креативна компетентність це здатність, яка дозволила б особистості діяти

результативно і творчо, мобілізуючи та актуалізуючи знання в ситуації невизначеності для вирішення творчих задач [3]. Креативна компетенція складає основу креативної компетентності, яка включає в себе мотиви, цілі, ціннісні орієнтації, знання, вміння, навички. В кожному компоненті даної компетентності присутня креативність, яка проявляється на різних рівнях діяльності.

Структурний аналіз креативної компетентності дозволяє нам виділити такі її основні компоненти та субкомпоненти:

- 1) когнітивний;
- 2) емоційно-ціннісний;
- 3) практично-діяльнісний.

Складовими когнітивного компоненту креативної компетентності є дивергентне мислення та дивергентна діяльність, загальні знання та мисленнева база, а також база спеціальних знань та навичок. Критеріями ступеня сформованості та розвитку когнітивного компоненту креативної компетентності є: вміння вербально висловлювати свою думку, дотепність та швидкість знаходження відповіді у процесі вирішення задач, знання загальноприйнятих способів вирішення задач, знання про корисність об'єкту діяльності, здатність бачити нове у звичайному, розуміння сутності проблеми, здатність до аналізу та синтезу.

Складовими емоційно-ціннісного компоненту креативної компетентності є креативна мотивація та креативна спрямованість особистості, тобто потреба реалізовувати свої креативні здібності в творчій діяльності. Критеріями ступеня сформованості та розвитку цього компоненту виступають демонстрація інтелектуальних здібностей, прагнення проявляти креативні здібності, реалізація творчого потенціалу, потреба у розширенні можливого, потреба у відстоюванні своєї думки, відкритість та інтерес до невідомого, зацікавленість у вирішенні проблем, які виникають.

Практично-діяльнісний компонент креативної компетентності визначає готовність до реалізації креативної діяльності. Ступінь сформованості та розвитку практично-діяльнісного компоненту розкриваємо за допомогою наступних критеріїв: вміння давати декілька правильних відповідей на одне питання, вміння пропонувати різноманітні ідеї в незвичайних ситуаціях, вміння відстоювати свою думку та приймати думку іншого, вміння виявляти основну властивість об'єкту та пропонувати новий спосіб його використання, вміння моделювати, поєднувати, удосконалювати, створювати нове на основі відомого.

Зазначені вище критерії допомагають нам визначити рівень розвитку досліджуваного явища. Разом з тим, креативна компетентність варта не лише того, щоб її виявляли та вимірювали. Ми повинні активно спияти розвиткові цієї компетентності у учнів. Проблема створення та розробки методів розвитку креативної компетентності дітей молодшого шкільного віку є однією з найактуальніших проблем сучасної педагогіки.

Результати нашого дослідження є виваженим підґрунтям для

проведення моніторингу та діагностики стану сформованості креативної компетентності молодших школярів, а також для окреслення принципів створення оптимальних умов її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонішина В. Л. Структурний аналіз поняття «креативність» у психолого-педагогічних дослідженнях / В. Л. Антонішина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. – Київ, 2011. – Випуск 15, книга I. – С. 97–107.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.
3. Брякова И. Е. Формирование креативных качеств личности в процессе открытого образования / И. Е. Брякова // Человек и образование : Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. – № 1(18). – С. 41–45.
4. Жигайло О. О. Психолого-педагогічні аспекти формування креативного мислення дітей молодшого шкільного віку / О. О. Жигайло // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Випуск 12. – С. 393–401.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
6. Коновальчук М. В. Сучасні концепції креативної освіти молодших школярів: проблеми та перспективи / М. В. Коновальчук // Педагогічний дискурс. – 2011. – Випуск 10. – С. 251–255.
7. Моляко В. А. Психология детской одаренности. / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. – К. : Знание, 1995. – 304 с.
8. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А. С. К., 2004. – 192 с.
9. Пузеп Л. Г. Психологические механизмы развития креативности личности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Пузеп Л. Г. – Омск, 2006. – 362 с.
10. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ : монографія / С. А. Раков. – Х. : Факт, 2005. – 360 с.
11. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
12. Nutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a // Secondary Education for Europe, Strasbourg, 1997.